

Лиляна Накашева-Сайберт

МЕЖДУ ДВА СВЯТА

София, 2012

Преводът е направен по изданието:

Lilliana Seibert
BETWEEN TWO WORLDS
Lil's Story

The George Press
Halesite, New York

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © 2010 by Lilliana Seibert

© Павлина Сивова, Константин Цанков, превод, 2012
© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-619-152-046-6

Лиляна Накашева-Сайберт

**МЕЖДУ
ДВА СВЯТА**

Превод от английски
Павлина Сивова, Константин Цанков

Съдържание

Предговор.....	9
Благодарности.....	15
Глава 1. Пристигане в Ню Йорк	17
Глава 2. Внезапен спомен от евакуацията.....	18
Глава 3. Преместване в Мирково.....	25
Глава 4. Целта на нашето пътуване до Ню Йорк.....	34
Глава 5. Американският колеж в София	39
Глава 6. Антракт в Италия.....	44
Глава 7. На борда на „Марийн Пърч“	50
Глава 8. Пристигане в Съединените щати.....	52
Глава 9. Спомен за войниците в София	57
Глава 10. Бомбардировките над София.....	59
Глава 11. Пристигане в Ню Йорк	66
Глава 12. Начало на моето бизнес образование.....	69
Глава 13. Откривам български приятели	74
Глава 14. Все по-големи трудности	76
Глава 15. Колумбийският университет	78
Глава 16. Сама в Олбъни.....	81
Глава 17. Проповедта на декана.....	86

Глава 18.	Инцидент в Мънроу	89
Глава 19.	Приемният изпит	96
Глава 20.	Общежитието за чуждестранни студенти	98
Глава 21.	Факултетът по фармация	104
Глава 22.	Запознанство с Джордж.....	109
Глава 23.	Обратно при родителите.....	114
Глава 24.	Асистент на декана.....	116
Глава 25.	Сближаване с Джордж.....	118
Глава 26.	Телеграмата.....	123
Глава 27.	Джеферсънвил.....	126
Глава 28.	Най-накрая работа.....	136
Глава 29.	Предложението.....	141
Глава 30.	Пръстенът.....	145
Глава 31.	Сватбата и меденият месец	155
Глава 32.	Първият ни апартамент.....	163
Глава 33.	Премества се във Флъшинг	170
Глава 34.	Работеща майка.....	181
Глава 35.	Ставам американска гражданка.....	191
Глава 36.	Откриваме Хейлсайт.....	196
Глава 37.	Аптека „Харбър“	203
Глава 38.	Нашата първа дъщеря.....	206
Глава 39.	Първата ми кола.....	210
Глава 40.	Намираме свой дом	213

Глава 41.	Предградиято.....	217
Глава 42.	Дълбока скръб	226
Глава 43.	Живот с дядо.....	228
Глава 44.	Кати идва на бял свят.....	232
Глава 45.	Смъртта на баща ми.....	235
Глава 46.	Посещението на сестрите ми	237
Глава 47.	Обратно към ежедневието.....	240
Глава 48.	Силата на жените	245
Глава 49.	Натрапчива мисъл.....	246
Глава 50.	Пътуване до Германия.....	247
Глава 51.	Пътуване зад Желязната завеса.....	249
Глава 52.	Моят роден град.....	266

Предговор

Аптеката на ъгъла на булевардите „Витоша“ и „Патриарх Евтимий“ е позната на старите софиянци като „Накашевата аптека“. Дори днес, когато тя не съществува, младите си определят срещи пред „Аптеката“.

Книгата „Между два свята“ на Лиляна Накашева-Сайберт разказва историята на успелия емигрант, озовал се в „страната на неограничените възможности“ и неговия труден път. Проследени са и последните години от живота на Панчо Накашев.

Най-малката дъщеря на известния аптекар, автор и производител на единствения и досега фитопрепарат „Белабулгара“, регистриран в САЩ, послушно следва родителите си в един непознат свят, за който нито има ясна представа, нито особеното желание да стане част от него.

Две са главните повествователни линии. Едната описва промените, които настъпват в патриархалното семейство в напълно различна и далечна страна. Бащата е силна личност – свикнал е да налага волята си и да не търпи възражения, но непознаването на езика, нравите и търговския климат в Америка, както и шейсет и пет годишната му възраст го поставят понякога в неловки ситуации.

Майката – образована, нежна и сговорчива – вярваща в щастливия завършек на делата на мъжа си, постепенно губи почва под краката си. Когато след време окончателно разбира, че няма надежда да види семейството и близките си отново, болестта я побеждава. Независимо от медицинската диагноза дъщеря ѝ Лиляна твърди, че тя умира от „разбито сърце“.

Втората повествователна линия проследява живота на Лиляна в другия свят. Далеч са безгрижните младежки години, приятелите от Американския колеж, сигурността на бащиното огнище.

Започва борба, съпътствана от мъка, сълзи, колебания. Прави жертви, свързани с упражняването на професията, работи денонощно, създава семейство, отглежда три деца, завоюва своето уважавано място в американското общество.

„Няма да се върна в този комунистически ад!“ – крещи Панчо Накашев при пристигането си в САЩ. Това е неговата втора емиграция. През 1912 г. бяга от град Щип, където е открил първата си аптека, за да не бъде убит от турците. Същият Панчо Накашев, при посещението си в Ню Йорк през 1940 г., се разболява тежко. Обсебен от мисъл за евентуална смърт далеко от родината, той пише на наследниците си: „Да пазите и обичате България и да сте винаги готови за всички жертви за нея...“

Какво е станало в душата на този „българин от Македония“, както се нарича самият той? Как само за броени години страната, която толкова обича, се превръща в „ад“? Вероятно читателите ще разпознаят свои родственици с подобна нагласа и схващания, които претърпяват същата метаморфоза в мисленето си в страшните години след 1944.

Майката, на която е посветена книгата – Елена Коцева Мазнева от Ново село, Щипско – е завършила с отличие Българската девическа гимназия „Свето Преображение“ в Солун през 1909 г. – елитно за времето си училище. На седемнайсетгодишна възраст тя се омъжва за Панчо Накашев и го следва предано в неговия бурен житейски път. Бременна с първата си дъщеря Екатерина, тя прекосява планините между Щип и София, качена на едно магаре. Съдбата я води от Щип през Ючбунар и улица Гурко чак до далечния и чужд Ню Йорк.

Борбата за оцеляване, а по-късно и за възход, която води Лиляна, е съпътствана с много труд и жертви. Тя изоставя академичната си кариера като асистент на декана на фармацевтичния факултет на Колумбийския университет.

„Годината, в която бях асистент на д-р Люълън, бих нарекла най-продуктивното време в живота си. Не само че се усъвършенствах в професията си и усвоих повече, отколкото в което и да било учебно заведение, посещавано от мен през живота ми, но научих и много за социалните и човешки взаимоотношения в САЩ.“ – пише Лиляна.

Произхождаща от семейство, в което образованието се приема за най-висша ценност, и убедена в този факт, тя се прощава с университета, за да се посвети на семейството си. Отглежда и възпитава три деца – Фредерик, Елена и Кати – всяко от които успява на избраното поприще, като същевременно работи заедно със съпруга си в семейната аптека в Хейлсайт, Лонг Айланд. Ако тази книга бе написана преди трийсет години, някои вероятно щяха да я възприемат и като пропаганда, защото разбива мита за „страната на неограничените възможности“, където всичко се поднася на тепсия.

Колко труд, колко воля, отказване от мечти и идеали са били необходими, за да се върви напред.

За мен едно от най-интересните описания е това на бомбардировките на София от американски самолети на 10 януари 1944г.

Панчо Накашев се появява в къщата си, когато сирените вият и със „смразяващия“ си глас принуждава Лиляна и съпругата си незабавно да го последват в скривалището. Те, уплашени повече от него, отколкото от бомбардировките, го следват покорно по чехли и домашно облекло. От майка си Екатерина знам, че по това време Панчо Накашев не се разделя с чантата, в която е сложил образователните дипломи на всички членове на семейството. Излизайки от бомбоубежището, те намират къщата си (на това място днес по ирония на съдбата е кафенето Старбъкс) в руини. Започват панически да издирват и преброяват членовете на семейството. Далеч преди епохата на мобилните телефони слуховете винаги са били мълниеносни и се разчува, че в Александровска болница бомбите са убили д-р Петров. Дали това не е мъжът на Надя – д-р Марин Петров (бъдещ професор в МФ)? Скоро се разбира, че той е жив. Онова, което се е отпечатало в съзнанието на Лиляна от ужасната утрин, е сбогуването с брат ѝ Константин – най-изстрадалия член на семейство Накашеви в годините след 1945. „Той ме целуна и се обърна, а гърбът му се запечата в съзнанието ми. В този миг бях сигурна, че повече няма да го видя. За щастие грешах.“

От баща си Константин Цанков, ежедневен свидетел на деспотичния нрав на Панчо Накашев, помня с какво вълнение и почит разказваше, как тъстът му, изправен пред разрушена-

та си къща и узнал, че всички от семейството са живи и здрави, казва: „Не плачете, деца. Къща се строи, живот не се връща... Да живее България!“

След години случаят среща Лиляна с приятели на бъдещия ѝ съпруг Джордж Сайберт, които в непринуден разговор споделят, че са бомбардирани София. Лиляна, преживяла този ад, крещи: „Защо, зверове такива, ви трябваше да бомбардирате жилищните райони на града? Какви военни обекти търсехте там?“ Настава смут, а разстроената Лиляна напуска събирането. След време един от пилотите – Дик – смутено се извинява, обяснявайки, колко уплашени са били от българската противовъздушна артилерия и как единствената им мисъл е била да оцелеят, докато изпълнят военните заповеди. Тогава Лиляна не само разбира, но и приема другата гледна точка – нещо неприлично за българската психика.

Тя става част от другия, втори свят, а в първия я връщат сантименталните ѝ спомени...

Чл.-кор. проф. Николай Цанков

МЕЖДУ ДВА СВЯТА
Историята на Лили

На майка ми

Благодарности

Изказвам най-дълбоки благодарности на Джойс Лемонидес, мой редактор и приятел. Без нейните насърчения, търпение и подкрепа тези спомени никога нямаше да бъдат написани. Сърдечни благодарности за увереността им, че записките, които си бях водила за моето минало, ще се превърнат в книга, отправям и към моето семейство и приятели: Благодаря ти, Фред, затова че ми купи компютър и ми даде първия урок.

Дъщерите ми Елена и Кати ми припомниха някои истории, чути от мен или свързани с мен, и ме насърчиха да ги опиша. Благодаря за вярата им, че ще се справя. Бях дълбоко трогната от Алан, моя зет, който винаги се отзоваваше и най-търпеливо ми обясняваше функциите на компютъра, които не разбирах.

Снаха ми Робин бе първата, която прочете книгата с нагласата, че е възможна публикацията ѝ, а освен това помогна с ценни съвети и поправки. Благодаря ѝ. Никога нямаше да се захвамя с писане, ако не беше моята приятелка Елън Тобиясен, която ме заведе в саутхемптънския курс на Ерика Дънкан, основател на писателския уъркшоп „Хърстори“. Благодаря и на двете ви, заедно ми помогнахте да намеря своя глас.

Мислите, които ме подтикваха да напиша тази автобиография, са повлияни от общия житейски път с моя съпруг Джордж Сайберт, продължил петдесет и две години. Книгата е израз на благодарността и любовта ми към него.

Глава 1

Пристигане в Ню Йорк

Седми януари 1947 беше мразовит и навъсен нюйоркски ден. Духаше силен вятър, лед и сняг покриваха земята. Небето бе сиво и неприветливо.

На пристанището току-що бе акостирал малък военен кораб, един от първите след продължителната стачка на Синдиката на превозвачите.

Прекосяването на океана по това време на годината не бе безобидно начинание. Сякаш Атлантикът ставаше все по-суров с всяка измината миля. Слизащите представляваха шепа уморени граждани, повечето американци, които войната бе заварила в Европа. Сред тях имаше журналисти, дипломати и писатели. Също така и няколко годеници на военни, пристигащи в Съединените щати с надеждата да бъдат посрещнати от американците, дали им обещания за брак и нов, охолен живот.

Пътувах с родителите си като тяхна преводачка, тъй като баща ми пристигаше в Съединените щати по работа, а никой от двамата не говореше английски. Бях на 26 и единственото им все още несемейно дете.

Дванайсетдневното пътуване с кораба се оказа дълго и изтощително. А на нас тримата ни се бе сторило дори още по-дълго. Докато чакахме реда си да напуснем парахода, аз се замислих за одисеята, довела ни чак дотук.

Бяхме тръгнали от България, малка държава на Балканите, попаднала безусловно зад Желязната завеса. През първите години на войната страната се намиреше под немска окупация, а впоследствие нахлуха съветските войски. С помощта на Българската комунистическа партия Съветският съюз наложи още по-репресивен диктаторски режим на управление. Страната бе

обхваната от хаос. По лицата на хората се четеше страх – вървяха с наведени глави, с погледи, забити в земята, бързайки към къщи, но дори там не се чувстваха в безопасност. Всяко почукване на вратата предизвикваше ужас. Непрестанно присъстваше страхът от срещата с полицията. След залез се спускаха черните хартии над прозорците и никой не повишаваше глас.

Но аз бях млада и не осъзнавах колко страховито е било всичко това. Нито аз, нито пък който и да било от семейството ми имаше вземане-даване с политиката. Защо тогава родителите ми бяха толкова уплашени? Отново и отново ги чувах как съвсем тихо споделяха плановете си да напуснат колкото може по-скоро страната и да изтеглят всички членове на семейството. Но защо? Защо държавата би могла да иска да ни навреди? Никой от семейството ни не се беше забърквал никогата в политиката.

Тогава все още не знаех, че когато чужда сила окупира една държава, въввлечен се оказва всеки.

Глава 2

Внезапен спомен от евакуацията

Преди по-малко от три години в България бях живяла в уединено селце, закътано в полите на Балкана. По време на тежките бомбардировки над София, столицата на България, къщата ни бе разрушена. Не знаейки нито къде да отидат, нито какво да предприемат, майка ми, баща ми и баба ми бяха приели поканата на наши приятели да ни заведат в това селце. Уверяваха ни, че там ще сме в безопасност. В обърканото състояние, в което се намирахме след бомбардировките, за нас безопасността беше единственото нещо, което имаше значение.

Двете ми омъжени сестри, брат ми и семействата им бяха заминали за други села и поради липсата на комуникации не знаехме кой къде се намира.

Никогата дотогава не бях живяла на село. Всичко, което знаех за селския живот, се дължеше на литературата, екскурзиите или

на беглите впечатления от случайни пътувания по време на ваканция.

Бяхме пътували няколко часа и вече падаше мрак. По пътя забелязвахме къщички, пръснати на голямо разстояние една от друга. Нито един прозорец не светеше.

Най-сетне спряхме пред скромна селска къща и когато слязохме от колата, краката ни затънаха до глезените в кал. Яви се само един човек, който се представи като кмета и ни осведоми, че нищо не се дава под наем. Единствената свободна стая била родилният дом, който почти не се ползвал. Бавно и колебливо влязохме вътре. В камината гореше огън, а до стената бяха наредени няколко легла със съвсем тънки завивки.

Толкова бяхме изтощени и премръзнали, че мястото ни се стори като луксозен хотел. Проснахме се на леглата в просторното помещение и, победени от умората, заспахме начаса.

Много скоро студът ни събуди. Дървата бяха изгорели, а текиената печка – изстинала. Сгушихме се един в друг, за да се стоплим, и останахме така до сутринта. Навън валеше силно и беше извънредно студено. Всичко това ме плашеше ужасно.

Рано на другата сутрин една приветлива старица, облечена в селски дрехи и загърната в шал, дойде да ни потърси, за да ни каже, че дава стая под наем в своята къща. Последвахме я с огромна радост. Спря се пред малка къщичка. Висок мъж, облечен в дълъг, тежък овчи кожух, беше застанал на прага и ни канеше да влезем. Зад него стоеше жена, на чиято шия висеше плачещо момченце. А майката, явно бременна, се опитваше да му обясни случващото се и едновременно да ни засвидетелства гостоприемството си.

Нямаше как да сме във възторг от новото си жилище. Къщата беше без вътрешен водопровод: трябваше да носим вода от кладенец на повече от километър разстояние. Не можех да повярвам, но погледът на майка ми говореше, че няма да се търпят никакви оплаквания. Тя поблагодари сърдечно на жената и ме погледна.

– Лили – каза ми – никога не забравяй, че ние сме по-големи късметлии от много други хора! Всички до един сме живи, а тази чудесна жена споделя дома си с нас. Затова сега се усмихни и ѝ благодари.

Сторих както ми каза, а думите ѝ запомних за цял живот. Щяхме да прекараме в това село два месеца и ми предстоеше да науча много неща, които допреди седмица дори не си бях представяла.

– Влезте, заповядайте – приветства ни жената. – В кухнята е топло. Ей сега ще сложим нещо за ядене. Изглеждате гладни и премръзнали.

Усмивката на лицето ѝ я разкрасяваше. Последвахме я бавно, без да сме съвсем наясно къде се намираме. Вече ден не бяхме слагали залък в устата си и затова вчерашният хляб със сирене ни се стори невероятно вкусен. Бе очевидно, че къщата е много бедна, но по лицата на хората се четеше топлота и съчувствие. Знаеха за бомбардировките в столицата и бяха готови да помогнат всячески, макар самите те да нямаха кой знае какво.

– Горкичките – повтаряше жената, – след това, което сте преживели, изглеждате изтощени. Виждам, че едвам си държите очите отворени.

Докато говореше, тя ни посочи изхода от кухнята. Видях до къщата някаква барака и за момент си помислих, че ще трябва да спим там, но жената усмихната ни обясни, че това е тоалетната и ни предложи да я ползваме, тъй като вътре няма канализация. Поне нямаше да спим вътре. „Благодари на Господа за малките неща“ – си помислих и за първи път се усмихнах вътрешно.

След малко нашата домакиня Нена ни въведе в малка стая, където видяхме четири тънки дюшека, сложени на пода, покрити с тънка шарена черга. По пода имаше пръснати ръчно плетени одеяла. Огънят, горящ в желязната печка, придаваше на стаячката гостоприемнен вид, независимо от оскъдната мебелировка. Легнах на дюшека със същите дрехи, които не бях сваляла, откак напуснахме града, и заспах едва помирисала възглавницата. Събудих се след няколко часа, трепереща от студ, без да съзнавам къде се намирам. Дървата в печката бяха догорели, а на пода нямаше повече. Видях, че и майка ми бе будна и се сгуших до нея. Тя ме прегърна здраво и тогава видях, че плаче, но през сълзите си се опитва да ми се усмихне.

– Мамо, какво ще стане с нас? – прошепнах аз, но тя само ме притисна до себе си, без да отговори.

Миризмата на току-що изпечен хляб ни събуди в пет сутринта. Не можех да си отворя очите, но майка ми ме подкани да ставам. Ясно бе, че на село животът започва в ранни зори. Умирах от глад – мислех само как да сложа нещо в устата си. Щом влязохме в кухнята, видяхме на масата няколко самуна току-що изпечен хляб. Нена се бе привела над пещта и печеше още. Усмиваше се и се опитваше да ни накара да се почувстваме като у дома си. После се изправи и ни сипа билков чай.

– Яжте – насърчаваше ни тя. – Има за всички, а и в момента пека още. – Възхищавах се на добротата и гостоприемството ѝ. Докато ядях хляба, се чудех и кога ли ще мога да се изкъпя. Предишния ден ни бяха казали, че в къщата няма канализация, но градското ми мислене и скорошните събития ми пречеха да осъзная, че това означава и липса на течаща вода.

Нена ми посочи няколко големи кани с вода.

– Ще ти стопля вода, а ти можеш да си занесеш менците в стаята и там да се измиеш. – Слушах онемяла, но погледът на майка ми красноречиво ми припомняше, че има още много неща, с които тепърва ще свиквам.

– Благодаря ти, Нена – каза тя и ми помогна да занесем водата до стаята.

– Като свършите – обясни Нена – може да идете на кладенеца. Съвсем близо е, към километър и малко, така ще може да си носите вода, когато поискате.

Поблагодарих ѝ и се отправих към стаята, за да се съблека. Всичко ми се струваше толкова необичайно. Движех се като автомат. Измих се, доколкото бе възможно, и после ужасена осъзнах онова, което трябваше да съм разбрала отдавна. Налагаше се да си сложа дрехите, които не бях събличала от деня на бомбардировките. Стоях така около минута, втрещена в мръсните дрехи, след което започнах да се обличам машинално, като насън. „Жива съм, жива съм“ – си повтарях непрекъснато, но и това не помагаше. Върнах се в кухнята и щом влязох, окуражителната усмивка на майка ми и бодрият глас на Нена ме върнаха обратно в реалността.

– Добре изглеждаш. Пийни сега още малко чай и тогава можеш да идеш до кладенеца и да донесеш още вода, че да се измием и ние.

Нямаше как да не се възхитя на тази жена и нейната жизнерадост. В този момент бях готова на всичко. За първи път думите на майка ми “живи сме“ придобиха за мен някакъв смисъл. Взех менците и се запътих към извора.

Слънцето се бе показало и макар да бе много по-топло от предишния ден, студът си оставаше сковаваш, а непокрытият с настилка път бе разкалян. Вятърът духаше в лицето ми, ръцете ми бяха премръзнали, а обувките ми моментално подгизнаха. На половината път към кладенеца те вече се разпадаха и докато пълнех металните съдове, мислех единствено за редиците обувки и ботуши, които бях оставила у дома. Спомних си, че преди месеци баща ми бе настоял на всичките ни обувки да се сложат двойни подметки. Тогава не можех да разбера какъв е смисълът, но той вече беше преживял една война. През цялото време ни караше да правим неразбираеми за нас неща, но тъй като беше невъзможно човек да му противоречи, ние изпълнявахме нарежданията му. По-късно започнах да го разбирам, но за момента продължавах да си повтарям, че трябва да се съсредоточа в настоящето и да върша каквото ми е казано.

Напълних менците с вода и поех обратния път, ала сега бе още по-трудно. Ръцете ми бяха замръзнали и едва успявах да задържа пълните с вода съдове. Обувките съвсем се разпаднаха на краката ми. Мислех, че всяка крачка ще ми е последна, но ронейки сълзи, продължавах стъпка по стъпка. Когато най-накрая съзрях къщата и направих последно усилие, изпитах невероятно чувство на удовлетворение.

Нена ме посрещна на прага, пое менците от ръцете ми, помогна ми да си стопля ръцете и краката и ми даде чифт терлици. Донесе също така и дървени налми и ми даде наставления.

– С тези обувки ще ходиш навън. Те ще се накалят, ама ти не ги сваляй. Не се притеснявай, скоро ще свикнеш на нашето – допълни тя.

След закуска съпругът ѝ Георги заведе баща ми с каруцата до смесения магазин в съседния град, откъдето се върнаха с някои неща от първа необходимост, които в този момент изглеждаха като лукс. Бельото беше от твърд памук, но чисто.

Като се изтъркули още една нощ, следващият ден не изглеждаше толкова отчаян, а и носенето на вода от кладенеца не

ми се стори толкова трудно. Започвах да осъзнавам, че оцеляването ни е най-важното нещо и че в крайна сметка може би нещата ще тръгнат на добре. Непрестанно мислех за приятелите и роднините си – чудех се къде ли са и дали са живи.

Бавно, съвсем бавно започвахме да се приспособяваме към един живот, който не си бяхме и представяли, че съществува някъде. Лицето ми стана сухо и обветрено от слънцето и суровия вятър, а ръцете ми се покриха с мазоли от всекидневното носене на множество съдове с вода. Едно момче от селото цепеше дърва за нашата печка, но аз сама ги внасях в къщата и се научих как да паля и поддържам огъня, от което се чувствах много горда.

Превръщах се в различен човек. До този момент бях живяла в заможено семейство като изтърсаче в пашкул. Сега чувствах гордостта и силата, които вероятно винаги съм притежавала, но никога не се е налагало да проявя, да надигат в мен глава. Като най-малкото дете в голяма фамилия винаги бях получавала всичко наготово.

Сега трябваше да се справям с една напълно чужда за мен среда. Странно, но може да се каже, че дори започнах да се радвам на този нов живот. Може би защото не ми позволяваше да потъна в мисли за онова, което бях загубила. Изпитвах особено приятелско чувство и уважение към Нена. Тя не бе много по-възрастна от мен и въпреки това изпълняваше старателно и с усмивка на лице задълженията си. Мъжът ѝ често отсъстваше от дома и тя съвсем сама се грижеше за тежкото домакинство, за момченцето, което не винаги бе лесно, а сега и за нас, съвсем чужди хора.

Бременността на Нена напредваше и вече виждахме колко ѝ е трудно да се движи, но всеки път, щом някой от нас се опитваше да я отмени, тя отказваше с обяснението, че е свикнала на работата и че за нас ще е по-трудно. По-късно, в трудни периоди от моя живот, често съм си мислела за нея. Тогава не знаех какво означава феминизъм, но когато тази дума навлезе в нашия речник, често съм се надявала, че съм успяла да придобия част от силата на Нена.

Имаше ли свободна минута, тя обичаше да си приказва с майка ми и баба ми, да им задава въпроси за сина си и очаква-

ното бебе. Особено се притесняваше, че щом настъпи моментът, няма да може да стигне до лекаря, който обслужваше доста голям район. В селото имаше само един телефон. Майка ми не спираше да я окуражава, че дори докторът да не успее да стигне навреме, тя ще е до нея.

– Ако раждането е нормално, аз мога да го водя сама – чувах майка ми да шепне на баба ми – но се притеснявам от усложнения. Болницата е прекалено далече. Тя успокояваше Нена и се опитваше да ѝ даде съвети по подготовката за бебето. Попитах мама дали ще мога да ѝ помагам, ако се наложи тя да изроди бебето.

– Не, Лили – отговаряше ми тя. – Но можеш много да помогнеш преди това. Разбери колко бельо има в къщата – по време на раждането ще переш и гладиш чаршафите. Това е единственият начин да предпазим майката и бебето от инфекциите.

Не бях сигурна, че разбирам за какво става въпрос, но изпитвах такова доверие към майка си, че повече не разпитвах. Гладенето без електричество ми изглеждаше невъзможно, но накрая се научих как се работи с желязната ютия, напълнена с горещи въглища, и се справях безпогрешно със задачата. Изгладената тъкан не само оставаше без гънки, но нагорещеното желязо убиваше и всички бактерии. Много години по-късно, мотаейки се из антикварния отдел на „Блумингдейл“, видях върху един прекрасен дизайнерски шал подобна ютия и се усмихнах сама на себе си. В мен нахлуха спомени от времето и мястото, където за първи път бях видяла и ползвала такава ютия, но знаех, че няма с кого да споделя мислите си. Спомен от един толкова различен от настоящия ми живот.

Бебето се появи по-рано от очакваното – майка ми, с помощта на баба помогна да се роди чудесно момиченце. Съпругът на Нена си беше вкъщи, но според обичая изчакваше в хамбара да премине раждането, защото не биваше да вижда жена си и дъщеря си, преди майка ми да е измила и повила бебето. На следващия ден много жени от съседните стопанства донесоха храна за семейството и дрехи за бебето. Някои предложиха помощта си, но най-вече всички искаха да видят бебето и никой не можеше да им попречи, независимо от възраженията на майка ми.

Нена веднага започна да кърми бебето си, без някой да ѝ показва как. Майка ми се опитваше да ѝ помогне, като я държи за раменете при първото кърмене, но ние оставахме с впечатлението, че Нена приема помощта повече като жест към жената, на която бе благодарна, отколкото от необходимост.

Глава 3

Преместване в Мирково

Бяхме прекарали два месеца в село Дивля, когато баща ми получи заповед да премести аптеката си в Мирково, друго село, намиращо се доста далеч. За майка ми и баба ми, а и за самата мен бе трудно да напуснем семейството, с което бяхме станали толкова близки, но нямахме избор.

Баща ми и зет ми, управител в аптеката на баща ми, работеха по възстановяването на щетите, нанесени на аптеката по време на бомбардировките над София. Сега трябваше да открият помещение в село Мирково и да премесят всички медикаменти, както и да намерят квартира, където да живеем.

Сестра ми Катя и двегодишният ѝ син щяха да се местят на същото място, което направи по-леко сбогуването ми с Нена и семейството ѝ. Мирково бе по-голямо село, по-близо до София, и ние всички се надявахме, че животът ни ще стане малко по-добър. Хората там се нуждаеха от аптека, затова и се опитваха да улеснят живота ни. Настанихме се в малко жилище в къща в центъра на селото.

Сред приятелите и познатите ни в София се бе разчуло, че сме оцелели от бомбардировките и сме в Мирково. По пощата започнаха да пристигат големи и малки колети, адресирани предимно до мен, за изненада на всички и най-вече мен самата. Приятелите ми от пансиона ни се притичаха на помощ. Повечето хора, разбрали къде се намираме, ни изпращаха кой каквото може. Храна и дрехи, но не само това.

Една моя съученичка, чийто баща притежаваше текстилна фабрика, изпрати платове за дрехи и завивки. Семейството на

друга приятелка изпрати мебели за спалня. От трета пък, дъщеря на производител на обувки, получихме съответно обувки. Пристигна и много прежда, така че ние, трите жени, оплетохме пуловери за цялото семейство. Бяхме трогнати от проявеното внимание и аз си дадох сметка какви трайни приятелства съм успяла да създам за тези шест години, прекарани в колежа. И тогава, и днес ги считам за най-голяма благословия в живота си. От 60 години вече живея в Съединените щати и все още поддържам връзка със съучениците си, доживели до днес. Всеки път, когато съм се връщала в България, съм била посрещана с любов и радост, за което винаги ще бъда изпълнена с благодарност.

Бяхме прекарали шест месеца в Мирково, когато танковете на Съветската армия преминаха границата и България бе окупирана. Начело застана комунистическо правителство, което доведе до незабавни арести на всеки, изразил несъгласие с тяхната доктрина. Беше 9-ти септември 1944 година и в страната цареше хаос. Царяха невежество и насилие, а ние всички бяхме обхванати от страх. Баща ми знаеше, че може да бъде взет на прицел и затова взе последния автобус към София, надявайки се, че там ще се смеси незабелязано с приятелите си и никой няма да го открие. Продължаваше да ни повтаря, че имаме късмет, защото къщата ни е бомбардирана, защото в случай, че сме били останали София, е можело да бъдем преследвани от комунистическата власт.

Косьо, съпругът на сестра ми Катя, остана в аптеката, като се надяваше, че ще може да подготви прибирането ни в София. По-голямата част от населението в Мирково не бяха комунисти, но малцината такива веднага поеха юздите на местната власт. Само след няколко дни полицаите дойдоха да арестуват баща ми за „измяна към отечеството“. Понеже не можах да го открият, арестуваха Косьо и го завлякоха от аптеката в полицейския участък, където бе бит лошо. Катя се беше поболяла от страх и тревога. Опитваше да се свърже с всеки, за когото предполагаше, че може да помогне, а същевременно се боеше да остане сама в малкото жилище на една странична уличка, на две преки от нас.

Държаха Косьо в полицейския участък около седмица. И до днес чувам как Николай пише „татко“ пред сградата, в която баща му бе затворен. Най-сетне някой се бе застъпил за Косьо и го освободиха, но преживяното разтърси всички ни. Ед-

на сутрин, след като бях прекарала нощта в къщата на Катя, се събудих рано от сън, който не помнех. Навън все още бе тъмно, къщата бе студена. Започнах да се обличам, защото чувствах, че трябва спешно да се прибера вкъщи.

– Лили – чух глас от леглото, от което току-що бях станала – Къде отиваш? Навън е още тъмно. Опасно е да излизаш на улицата толкова рано.

Николай се беше изправил в кошарката си и плачеше.

– Извинявай, Катя. Не исках да ви будя. Събудих се много рано и си помислих, че трябва да се прибера. Мама и баба също не обичат да остават сами.

Докато говореше с мен, Катя бе станала, за да вземе детето от кошарата и да го успокои.

– Изчакай да направя закуска – дотогава ще се е развидело и ще е по-безопасно да вървиш.

Помогнах ѝ да запали печката и поех от ръцете ѝ бебето, което вече бе доволно и се усмихваше. Изпих си чая надвечер, преглътнах два залька препечен хляб, целунах ги и двамата и обещах да се върна след обяд. Изтичах навън, към празната и студена улица. Беше страшно и аз побягнах.

Влетях вътре, изкачих стъпалата на бегом и влязох в стаята. Баба ми и майка ми вече бяха напълно облечени. И двете държаха по нещо в ръцете си. Щом влязох, и трите в продължение на един дълъг миг застинахме. Очите им сякаш бяха навлажнени.

– Какво става? – попитах аз, страхувайки се да чуя отговора.

– Трябва да отидеш в София и да намериш баща си – каза майка ми. Добре ще е да тръгнеш веднага. Събрах ти малко багаж, но наистина е важно да не се бавиш и минутка. Преобуй се, защото до главния път имаш много да вървиш. Там ще чакаш някой военен камион, който пътува за София, и ще ги помолиш да те откарат в града.

– Ама защо? – продължавах аз с въпросите. – Какво е станало с татко?

– Не за баща ти се притеснявам – отговори майка ми с обляно в сълзи лице, което бе отвърнала от мен. – В момента се притеснявам за теб. Така че, моля те да се приготвиш.

Знаех, че се е случило нещо сериозно. Майка ми не беше от хората, които говорят празни приказки. Почнах да търся туристическите си обувки и дебелото яке, докато тя ми припомняше един човек, дошъл в селото след смяната на властта. Марширувал по улиците, облечен в ярко червен костюм в чест на Червената армия, и винаги носел автомат. Селяните знаели, че преди години е убил собствените си родители и за това престъпление получил доживотна присъда. Щом дошло на власт сегашното правителство, всички затворници били обявени за политически и получили амнистия. Беше се върнал в селото, където гордо провъзгласил, че сега е на власт и че никой не може нищо да му направи. В тези времена на всеобщ страх никой не смеел да му се противопостави. При това разпространявал слуха, че възнамерява да се ожени за напереното градско момиче, което виждал да върви по улицата.

„Не си мислете, че само се заканва“ – бяха предупредили хората, но аз наивно си мислех, че никой не може да ме застави да се омъжа, ако е против волята ми. Мисълта за отвлечане не ми беше минавала през ума. Сега майка ми твърдеше, че ако бях останала въкъщи същата нощ, точно това щяло да се случи. Беше идвал да ме търси посред нощ, придружен от неколцина други бандити. Като не ме открил, заплашил, че пак ще се върне.

Сега си дадох сметка за опасността и се задействах светкавично. Бях чувала за отвлечания по селата, но никога не бях вярвала в съществуването им. Умирах от страх. Събрах каквото можех да нося и хукнах презглава. Когато целунах майка си и баба си за довиждане, с лица, облени в сълзи, баба ми подаде шепя черен пипер, увит в хартия.

– Дръж го под ръка – прошепна тя. – Ако някой те нападне, ще му го хвърлиш в очите. Така ще имаш време да избягаш. – Знаех, че сърцето ѝ се къса. Обичала ме е повече, отколкото тогава съм можела да разбера.

Майка ми ме дръпна настрана и спокойно ми връчи малък плик с бял прах.

– Скрый това в бельото си – каза, – няма да ти потрябва, но искам да е в теб, в случай че изпаднеш в голяма беда. Което значи големи мъчения. Обещай, че ще ми го върнеш, когато се видим след няколко седмици. – Лицето ѝ бе мокро, а гласът ѝ – променен, но се владееше. Знаех, че плика има отрова.

– Обещавам, мамо – отвърнах, опитвайки се да бъда силна като нея, но не можех да спра да плача.

– Гледай да са български войници! Не се качвай на руски камион!

Гласовете на скъпите ми майка и баба звучаха след мен още дълго, а когато вече не ги чувах, хукнах да бягам. Не помня колко дълъг е бил пътят, но тогава ми се стори безкраен. Тичах ли тичах. Уморих се, но не смеех да спра. След известно време, почнах да се оглеждам за място, където да седна и да събера мислите си. Около мен се простираше прекрасна борова гора. Съзнах на няколко крачки встрани от пътя и скоро си намерих хубаво местенце под един бор, където бе почивал някой друг преди мен. Седнах и въздъхнах с облекчение. Толкова неща се бяха случили от сутринта, че даже не можех да осъзная смисъла на събитията. Сърцето ми биеше лудо, а ръцете и краката ми трепереха. „Трябва да се преборя със страха, преди да направя каквото и да било – се въртеше в главата ми. – Иначе няма да съм полезна нито на себе си, нито на някого друго.“ Но да треперя така и не спрях.

Затворих очи и се опитах да се успокоя. „Български войници“ бе казала майка ми. Интересно как ли щях да разбера какви са?

Дочувах слабо ръмженето на моторите на преминаващите по шосето превозни средства. Въпреки че бях изтощена и уплашена, знаех, че трябва да продължа. Наистина не исках да ме хванат в тази гора, по тъмно. Пропълзях бавно между дърветата и скоро установих, че шумът, който чувам, е от бързо движещите се по шосето камиони. След още няколко крачки открих място, където можех да се сгуша между дърветата, така че никой да не ме вижда, а същевременно да следя пътя. Известно време наблюдавах движението. Преминаваха големи камиони, пълни с войници, а от време на време и по някой по-малък камион. Забелязах, че големите винаги се движат в колона, а по-малките поединично, не следват колоните, като обикновено от тях ги дели и определен интервал. Времето напредваше. Очите ми бяха приковани към шосето, а главата ми се маеше. Трябваше да взема някакво решение, но се поколебах. Страхувах се – краката ми бяха като от олово. Вътрешно усещах, че ня-

мам избор. Трябваше да се действам, в противен случай щях да се озова по тъмно в гората, а това щеше да е още по-страшно. Пристъпих към шосето и видях, че един открит камион забавя ход на няколко крачки от мен. Не си бях дала сметка, че може да бъде видяна. Когато чух да ме вика мъжки глас, се опитах да се обърна, но се ужасих и продължих да тичам, макар краката ми да не бяха в състояние да ме отведат далеч. Бях физически и емоционално изтощена. Спрях и се опитах да си поема дъх.

– Хей, момиченце, къде отиваш?

Чух, че войникът ме вика на родния ми език, и се обърнах.

– Защо си само, девойче? Опасно е. – Гласът му звучеше грубо, но усетих, че иска да ми помогне. Не можех да отговоря. Гърлото ми бе пресъхнало, по бузите ми се стичаха сълзи.

– От кое село си? Някой да не ти е направил нещо?

Поклатих глава и прошепнах „С“.

– От София ли си? – попита отново мъжът, този път с поголямо раздражение и колебание в гласа. – Какво правиш тук? Ти си много далеч от къщи. – Приблужи се до мен, гледайки ме с подозрение.

– Имаш ли близки там? Ако е така, ще те заведем при тях.

– Баща ми – задавено рекох аз и, уплашена повече от всякога в живота си, се хванах за грубата му, подадена към мен ръка. Последвах го в камиона и преди да ме е издърпал вътре, успях да видя на вратата нарисувано българското знаме. Малко се поуспокоих. Войниците в камиона ме поздравиха с тъжни усмивки и ме попитаха за името, но аз не можех да им отговоря. Гласът ми просто не излизаше от гърлото.

Мъжът, който ме бе качил в камиона, намери едно старо одеяло, хвана ме за ръка и ми помогна да легна на пода. Трябваше да съм задрямала. Изведнъж усетих нечия ръка на рамото си и подскочих, без да съзнавам къде се намирам. Погледнах навън и познах улицата. Камионът бе спрял пред една кооперация, която ми изглеждаше позната – в нея живееше наше приятелско семейство. Явно бях споменала този факт пред войниците. Един от тях ме хвана за ръка, заведе ме до четвъртия етаж и натисна звънеца.

Жената, която се показва на вратата, в началото изглеждаше уплашена, но щом ме позна, се хвърли да ме прегръща.

– Лили, къде си била?
– Познавате ли това момиче? – попита мъжът навъсено.
– Да – отвърна тя.
– Погрижете се за нея – каза той, побутна ме напред и за-
слиза бързо по стълбите.

Мита, много близка приятелка на майка ми, ме прегърна
мълчаливо, внимателно ме въведе вътре и заключи вратата.

– Къде си била? Как дойде тук? Добре ли си? – Въпросите
й валяха един след друг.

Чухме от другия край на апартаментата бързите стъпки на дъ-
щеря ѝ. Криста бе на моята възраст и макар да не бяхме близ-
ки приятелки, се зарадва да ме види, прегърна ме и започна не-
търпеливо да задава още въпроси. Разказах им как съм попад-
нала при тях и почувствах неизразимо облекчение. Бях сред
приятели!

– Слава Богу, че си жива и здрава. Права е била майка ти
да те отпрати. Само чуваме за отвлечения и групови изнасил-
вания.

Мита ме попита дали майка ми ми е дала нещо преди тръгване
и аз ѝ подадох белия плик. Бях доволна да се освободя от него.

Когато започна да се смрачава, Криста ми показа къде да се
скрия, ако някой звънне на звънеца. Всеки знаеше, че полицията
може да се появи по всяко време на денонощието и да арестува
онези, които не са членове на домакинството. Мита бе срещала
баща ми, след като се бе върнал в София, но не знаеше къде се
намира в момента. Знаеше, че се крие и ми посочи няколко мес-
та, на които би могъл да бъде.

През следващите няколко дни го търсих у разни семейни
приятели, но никой не знаеше къде е отседнал в настоящия мо-
мент. Почти седмица ходех от приятел на приятел и прекарвах
нощта там, където ме сварваше вечерта. Един ден, докато вър-
вах обезсърчена по улицата, ме спря мой съученик.

– Знаеш ли, че Лиляна те търси? Обади ѝ се довечера.

Къщата на Лиляниното семейство бе в покрайнините на Со-
фия, в полите на планината, изправила се над града. Родителите
й бяха лекари, специалисти по туберкулоза, и бяха построили
санаториум за пациенти, страдащи от заболяването. Домът им
бе в непосредствена близост до санаториума.